

Obecné principy OSN v oblasti byznysu a lidských práv

Uplatňování rámcového programu OSN

„Chránit, respektovat a napravovat“

Obecné zásady

Tyto zásady jsou založeny na uznání:

- a) stávajících závazků států respektovat, chránit a naplňovat lidská práva a základní svobody;
- b) úlohy podniků jako specializovaných orgánů společnosti provádějících specializované funkce, které musí jednat v souladu se všemi platnými zákony a respektovat lidská práva;
- c) potřeby existence vhodných a účinných prostředků nápravy v případě porušení práv a závazků.

Tyto zásady se vztahují na všechny státy a všechny podniky, nadnárodní i ostatní, bez ohledu na jejich velikost, odvětví, místo působení, vlastnictví a strukturu.

Tyto zásady by měly být vnímány jako soudržný celek. Měly by být vykládány (jak jednotlivě, tak společně) z hlediska jejich cíle posílit standardy a zlepšit postupy v oblasti podnikání a lidských práv, čímž má být dosaženo relevantních výsledků pro jednotlivce i komunity, jichž se tato oblast týká, což ve svém důsledku přispěje ke společensky udržitelné globalizaci.

Žádná část těchto zásad by neměla být posuzována jako vytváření nových mezinárodněprávních závazků nebo jako omezování či narušování zákonných závazků, k nimž se stát zavázal nebo kterým může podléhat v rámci mezinárodního práva v souvislosti s lidskými právy.

Tyto zásady by měly být uplatňovány nediskriminačním způsobem, se zvláštním ohledem na práva, potřeby a problémy jednotlivců či skupin obyvatelstva, u nichž může existovat zvýšené riziko zranitelnosti či marginalizace, a s náležitým ohledem na odlišná rizika, s nimiž se mohou potýkat ženy a muži.

I. Povinnost státu chránit lidská práva

A. Základní zásady

- 1. Státy musí na svém území a/nebo v rámci své jurisdikce zajistit ochranu před porušováním lidských práv třetími stranami, a to včetně podniků. To vyžaduje přijetí vhodných opatření pro předcházení, vyšetřování, trestání a zjednání nápravy takového porušování prostřednictvím účinných politik, právních předpisů, regulací a soudního rozhodování.**

Komentář

Mezinárodněprávní závazky států v oblasti lidských práv vyžadují, aby státy na svém území a/nebo v rámci své jurisdikce lidská práva jednotlivců respektovaly, chránily a naplňovaly. To zahrnuje povinnost zajistit ochranu před porušováním lidských práv třetími stranami včetně podniků.

Státy jsou běžně vázány povinnostmi chránit lidská práva. Z tohoto důvodu nejsou státy samy o sobě odpovědné za porušování lidských práv soukromým subjektem. Mohou se však dopustit porušení svých mezinárodních lidskoprávních závazků tehdy, pokud jim lze takové porušení přičíst, nebo tehdy, pokud nepřijmou vhodná opatření pro předcházení, vyšetřování, trestání a zjednání nápravy v případě porušování lidských práv soukromými subjekty. Státy mají značný prostor při rozhodování o tom, jaká

opatření přijmou, měly by však zohlednit celý rozsah dostupných preventivních a nápravných opatření, včetně politik, právních předpisů, regulací a soudní ochrany. Státy jsou též povinny prosazovat a chránit koncept vlády práva, včetně realizace příslušných opatření k zajištění rovnosti před zákonem a spravedlivé aplikaci tohoto konceptu. Dále jsou povinny zajistit přiměřenou míru odpovědnosti, právní jistotu a procedurální i právní transparentnost.

Tato kapitola se zaměřuje na preventivní opatření, kapitola III nastiňuje nápravná opatření.

2. Státy by měly jasně stanovit očekávání, že všechny podniky se sídlem na jejich území nebo spadající pod jejich jurisdikci respektují lidská práva v celém rozsahu své činnosti.

Komentář

Mezinárodní lidskoprávní závazky po státech v současné době nevyžadují regulaci extraterritoriálních činností podniků, které sídlí na jejich území nebo spadající pod jejich jurisdikci. Na druhou stranu jim to však není zakázáno v případě, že možnost vykonávat jurisdikci mají. Za těchto podmínek některé mezinárodní lidskoprávní smluvní orgány státům doporučují, aby podnikly kroky k zajištění ochrany před porušováním lidských práv těmi podniky, nad kterými vykonávají soudní pravomoc.

Existují velmi dobré důvody, aby domovské státy jasně stanovily očekávání, že podniky budou respektovat lidská práva i v zahraničí, zejména pokud se samotný stát na tomto podnikání podílí nebo tyto podniky podporuje. K těmto důvodům patří zejména zajištění předvídatelnosti podnikatelského prostředí a zachování dobré pověsti státu.

K dosažení tohoto cíle používají státy řadu nástrojů. Patří k nim vnitrostátní opatření s extraterritoriálními důsledky, například požadavky, aby „mateřské“ společnosti podávaly zprávy o globálních operacích celého koncernu; dále nástroje soft-law, jako jsou Doporučení pro nadnárodní podniky vydané Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) nebo normy, které musí být splněny pro udělení státní podpory zahraničních investic. Další možností jsou právní předpisy s přímým extraterritoriálním účinkem a vymáhání právních povinností v zahraničí. Příkladem může být trestněprávní úprava, která umožňuje trestní stíhání pachatele na základě jeho státní příslušnosti bez ohledu na to, kde byl trestný čin spáchán. Zda se tyto nástroje jeví jako vhodné, a zda skutečně vhodné jsou, to je dáno mnoha faktory – například zda se opírají o mnohostrannou dohodu.

B. Provozní zásady

Obecné regulativní a politické úkoly státu

3. Při plnění své povinnosti chránit lidská práva by státy měly:

- a) přijmout zákony, které od podniků vyžadují dodržování lidských práv, pravidelně posuzovat účinek a přiměřenost těchto právních předpisů a řešit případné nedostatky;
- b) zajistit, že zákony a politiky upravující zakládání a fungování podniků, jako například právo obchodních společností, dodržování lidských práv nebrání, ale naopak ho usnadňují;
- c) poskytovat podnikům účinná vodítka ohledně toho, jak lidská práva při své činnosti respektovat;
- d) podporovat podniky v informování o tom, jak přistupují k dopadům své činnosti na lidská práva, a případně takové informování vyžadovat.

Komentář

Státy by neměly předpokládat, že podniky vždy upřednostní nečinnost státu a mají z ní prospěch. Měly by zvážit inteligentní kombinaci opatření – národních i mezinárodních, povinných i dobrovolných – aby zajistily adekvátní respekt k lidským právům při podnikatelské činnosti.

Významným nedostatkem v současné praxi států je neschopnost prosazovat již stávající zákony, které přímo či nepřímo zajišťují dodržování lidských práv v oblasti podnikání. Jedná se o zákony z různých odvětví – od antidiskriminačního a pracovního práva až po právo životního prostředí, majetkové právo, právo na soukromí a protikorupční zákony. Proto je důležité, aby státy posoudily, zda jsou tyto zákony v současné době prosazovány účinně, a pokud ne, aby zjistily, proč tomu tak není a jaká opatření mohou situaci napravit.

Stejně tak je důležité, aby státy přezkoumaly, zda tyto zákony svým rozsahem a obsahem reflektují měnící se společenské podmínky a zda spolu s příslušnými politikami vytvářejí podnikatelské prostředí podporující respektování lidských práv. V určitých oblastech práva, jako je například přístup k pozemkům (včetně otázek vlastnictví a užívání pozemků), je jednoznačnost a bezrozpornost právní úpravy nezbytnou podmínkou k zajištění ochrany jak vlastníků půdy, tak i podnikatelů.

Zákony a politiky upravující vznik a provoz podniků, jako například právo obchodních společností a právo cenných papírů, přímo ovlivňují chování subjektů v podnikatelském prostředí. Jejich dopad na oblast lidských práv však stále zůstává nedocenen. Současná právní úprava obchodních společností a práva cenných papírů je například nejasná v tom, do jaké míry jsou společnosti (a členové jejich orgánů) oprávněny a povinny sledovat lidskoprávní cíle. Zákony a politiky v této oblasti by měly poskytnout podnikům dostatečná vodítka, a umožnit jim ochranu lidskoprávních zájmů prostřednictvím stávajících mechanismů řízení, například na půdě představenstva.

Doporučení podnikům by měla stanovit konkrétní očekávání a zároveň umožnit sdílení dobré praxe. Měla by informovat o vhodných metodách, včetně due diligence v oblasti lidských práv, o posuzování otázek rovnosti mužů a žen a o ochraně zranitelných a marginalizovaných skupin. Měla by také zohlednit specifické postavení domorodého obyvatelstva, žen, národnostních či etnických menšin, náboženských a jazykových menšin, dětí, osob se zdravotním postižením a migrujících pracovníků a jejich rodin.

Národní lidskoprávní instituce, jak jsou definovány v tzv. Pařížských principech, mají pomáhat státům zjistit, zda jsou příslušné zákony v souladu s jejich lidskoprávními závazky a zda jsou účinně prosazovány. Rovněž mohou v těchto otázkách poskytovat poradenství podnikům a dalším nestátním subjektům.

Informování o tom, jak podniky řeší svůj dopad na lidská práva, může mít různou podobu, od neformálních dohod se zúčastněnými subjekty, až po formální podávání zpráv veřejnosti. Pokud stát takovéto informování podporuje, nebo případně ve vhodných situacích i vyžaduje, může tak posílit respekt k lidským právům ze strany podniků. Jednou z možností, jak podpořit dobrovolné informování veřejnosti, je skutečnost, že státní orgány a soudy berou toto dobrovolné reportování v úvahu při soudních a správních řízeních. Požadovat širší poskytování informací je zvláště vhodné v případech, kdy povaha obchodních a souvisejících činností představuje pro lidská práva významné riziko. Stát by měl příslušnou politikou či právní vyjasnit, jaké informace by měly podniky poskytovat, a jakým způsobem. Tím napomůže zajistit jak přístupnost, tak přesnost poskytovaných informací.

Bude-li stát určovat obsah sdělení, musí brát v úvahu nutnost zajištění bezpečnosti a ochrany osob a majetku, oprávněné požadavky na zachování obchodního tajemství a rozdíly ve velikosti a struktuře podniků.

Požadavky na účetní výkaznictví by měly brát v úvahu, že dopad na lidská práva může být v některých případech „významný“ nebo „zásadní“ pro hospodaření podniku.

Vztah mezi státem a podniky

4. Státy by měly podniknout i další kroky, aby nedocházelo k zasahování do lidských práv ze strany podniků, které jsou státem vlastněny či řízeny. Totéž se týká podniků, které přijímají značnou podporu či veřejné služby, jako jsou například vývozní úvěry a záruky nebo investiční pobídky. Ve vhodných případech by též měla být vyžadována lidskoprávní due diligence.

Komentář

Každý stát je podle mezinárodního práva hlavním nositelem povinností v oblasti lidských práv. Státy společně jsou pak správci mezinárodního lidskoprávního režimu. Pokud je podnik řízen státem nebo pokud lze jeho činy z jiného důvodu přičítat státu, porušování lidských práv tímto podnikem může mít za následek porušení závazků státu podle mezinárodního práva. Čím je vztah podniku a státu těsnější nebo čím více je podnik napojen na veřejné instituce a rozpočty, tím silnější je požadavek na stát, aby dodržování lidských práv touto společností zajistil.

V případech, kdy státy podnik vlastní či řídí, jsou nadány velkým množstvím prostředků k zajištění účinné ochrany lidských práv prostřednictvím politik, zákonů a příslušných regulací. Vedení těchto podniků se obvykle zodpovídá orgánům státu, státní správa má větší možnosti kontroly a dohledu, včetně dohledu nad dodržováním lidských práv. (I tyto podniky mají odpovědnost respektovat lidská práva, jak je popsána ve II. pilíři.)

Řada organizací formálně či neformálně propojených se státem může poskytovat podporu a služby pro podnikatelské aktivity. Patří mezi ně vývozní úvěrové agentury, státní agentury pro pojištění investic nebo záruční agentury, rozvojové agentury a rozvojové finanční instituce. Tyto instituce by měly zvažovat všechna reálná i potenciální rizika a možné nepříznivé dopady na lidská práva u podniků, kterým onu podporu poskytují. Jinak se samy vystavují riziku – finančnímu, politickému, potenciálně i právnímu a reputačnímu – které plyne z faktu, že podpořily vznik újmy na lidských právech a zhoršily lidskoprávní situaci ve státě, kam investice, úvěry či další formy pomoci směřují.

Vzhledem k těmto rizikům by státy měly podporovat, a ve vhodných případech i vyžadovat, lidskoprávní due diligence, a to jak ze strany samotných organizací poskytujících veřejnou podporu, tak ze strany podniků, které ji přijímají. Nanejvýš vhodné bude provedení takového auditu v situacích, kdy povaha podnikatelského projektu nebo podmínek, ve kterých je uskutečňován, představují významné riziko pro lidská práva.

5. Státy by měly věnovat náležitou pozornost plnění svých mezinárodních lidskoprávních závazků v situacích, kdy s podniky uzavírají smlouvy za účelem poskytování služeb, které mohou mít dopad na požívání lidských práv, nebo když vydávají právní předpisy upravující poskytování takových služeb.

Komentář

Pokud státy přenesou poskytování služeb, které mohou mít dopad na požívání lidských práv, na soukromý subjekt, nezříkají se tím svých lidskoprávních závazků. Nedokáže-li stát zajistit, aby podniky poskytovaly tyto služby v souladu se závazky státu v oblasti lidských práv, může to mít za následek jak poškození dobré pověsti státu, tak z toho plynoucí právní důsledky. Je nezbytné, aby příslušné smlouvy o poskytování služeb nebo právní předpisy upravující tuto činnost jasně stanovily požadavek státu, že podniky budou respektovat lidská práva. Státy by měly zajistit účinný dohled nad touto činností, včetně odpovídajících nezávislých kontrol a mechanismů k vyvození odpovědnosti.

6. Státy by měly dbát na respekt k lidským právům ze strany podniků, se kterými navazují obchodní vztahy.

Komentář

Státy navazují celou řadu obchodních vztahů s podniky, v neposlední řadě prostřednictvím veřejných zakázek. To poskytuje státům – jednotlivě i ve vzájemné spolupráci – jedinečné příležitosti ke zvyšování povědomí o lidských právech a ke zlepšení úrovně dodržování těchto požadavků, včetně jejich zakotvení do smluvních podmínek. I těmito postupy státy naplňují své národní i mezinárodní závazky.

Podpora respektu k lidským právům podnikateli působícími v oblastech zasažených konfliktem

7. Protože riziko hrubého porušování lidských práv je v oblastech zasažených konfliktem zvýšené, státy by měly zajistit, že podniky zde působící se na porušování nepodílí, a to mimo jiné těmito způsoby:

- a) Co nejdříve se s podniky spojit a pomoci jim určit rizika, která mohou být aktivitami a vztahy těchto společností způsobena, předcházet jim a zmírňovat je;
- b) Poskytovat podnikům odpovídající pomoc při posuzování a řešení zvýšeného rizika zneužívání, především v oblastech sexuálního násilí a násilí z důvodu příslušnosti k pohlaví;
- c) Odepřít přístup k veřejné podpoře a službám podnikům, které se se podílejí na hrubém porušování lidských práv a odmítají spolupracovat při řešení této situace;
- d) Zajistit, že stávající politiky, právní předpisy, regulace a donucovací opatření států jsou při řešení případů účasti podniků na hrubém porušování lidských práv dostatečně účinné.

Komentář

K některým z nejhorších případů porušování lidských práv, do nichž jsou zapojeny podniky, dochází v rámci bojů o kontrolu nad územím, zdroji nebo samotnou vládou – tam, kde nelze očekávat funkční systém ochrany lidských práv. Odpovědné podniky čím dál více vyhledávají pomoc ze strany států ve snaze vyhnout se poškozování lidských práv v těchto obtížných podmínkách. Zde jsou na místě především inovativní a praktické přístupy. Zejména je důležité věnovat pozornost riziku sexuálního násilí a násilí na základě pohlaví, které je rozšířené zejména v dobách konfliktu.

Je důležité, aby všechny státy řešily problémy pokud možno předběžně. V oblastech zasažených konfliktem nemusí být „hostitelský“ stát schopen chránit lidská práva v odpovídající míře, protože nevykonává nad územím efektivní kontrolu. Pokud zde působí nadnárodní korporace, jejich „domovské“ státy mají za úkol pomáhat jak těmto korporacím, tak hostitelským státům při zajišťování, že se podniky neúčastní porušování lidských práv. Značnou podporu mohou poskytovat sousední státy.

K dosažení jednotného přístupu a zajištění odpovídající pomoci podnikům v takových situacích by měly domovské státy podporovat užší spolupráci mezi svými agenturami pro rozvojovou pomoc, ministerstvem zahraničí, ministerstvem obchodu a institucemi na podporu exportu a zahraničních investic ve svých hlavních městech a na svých velvyslanectvích, jakož i mezi těmito institucemi a subjekty hostitelské vlády. Dále by státy měly zavést mechanismy umožňující včasné varování příslušných institucí a podniků na hrozící problémy, a vedle toho vždy vyvodit patřičné důsledky, dojde-li k selhání podniků v této oblasti, a to včetně možnosti odepření či odejmutí stávající veřejné podpory či služeb, případně není-li to možné, odepření jejich poskytnutí v budoucnu.

Státy by měly podniky upozornit na zvýšené riziko spojené s hrubým porušováním lidských práv v konfliktních oblastech. Státy by dále měly prověřit, zda se jejich politiky, právní předpisy, příslušné regulace a donucovací opatření, včetně požadavků na vnitřní kontrolní mechanismy v rámci podniků, s tímto rizikem účinně vyrovnávají. Budou-li zjištěny nedostatky, státy by měly přijmout odpovídající opatření k jejich nápravě. Státy mohou přikročit k rozšíření civilní, správní či trestní odpovědnosti podniků, které mají sídlo nebo provozují svou činnost na jejich území a/nebo v rámci jejich jurisdikce a které způsobí nebo přispějí k hrubému porušování lidských práv. Státy by též měly zvážit mnohostrannou spolupráci s cílem porušování předcházet a napravit ho. Stejně tak by měly podporovat účinné společné iniciativy.

Všechna tato opatření doplňují závazky států podle mezinárodního humanitárního práva v ozbrojených konfliktech a podle mezinárodního trestního práva.

Zajištění jednotných postupů

Státy by měly zajistit, aby ministerstva, úřady a další státní instituce, které utvářejí obchodní politiku, znaly závazky státu v oblasti lidských práv, a při výkonu své působnosti tyto závazky zohledňovaly. Státy by těmto institucím měly poskytnout patřičné informace, školení a podporu.

Komentář

Státní lidskoprávní závazky a právní předpisy a politiky upravující otázky podnikání nemusí být nutně v rozporu. Státy jsou však někdy nuceny činit složitá rozhodnutí, aby mohly zajistit soulad různých společenských zájmů a potřeb. K dosažení vhodného poměru mezi oblastí podnikání a lidských práv musí státy volit takový přístup, který zajistí soulad na horizontální i vertikální úrovni, a lidských práv, který bude zajišťovat jak vertikální, tak horizontální jednotný přístup.

Sjednocení na vertikální úrovni má za cíl implementaci mezinárodních lidskoprávních závazků do příslušných politik, právních předpisů a procesů. Souladem na horizontální úrovni je míněna podpora a průprava ministerstev a dalších úřadů (na státní i nadnárodní úrovni), které působí na oblast podnikání, včetně těch, které má na starosti obchodní právo, právo cenných papírů, investic, vývozních úvěrů a pojištění, obchodu a pracovních podmínek. Tyto úřady mají být obeznámeny se státními lidskoprávními závazky a jednat s nimi v souladu.

9. Státy by si při navazování obchodních vztahů s jinými státy či podniky, například při uzavírání investičních nebo obchodních smluv, měly zachovat dostatečný prostor pro plnění svých lidskoprávních závazků.

Komentář

Hospodářské dohody, které státy uzavírají buď s jinými státy, nebo s podniky – například dvoustranné investiční dohody, dohody o volném obchodu nebo smlouvy o investičních projektech – vytvářejí pro státy ekonomické příležitosti. Současně však mohou ovlivnit prostor pro domácí vládní politiku. Například mezinárodní investiční dohody mohou omezovat možnosti států vydávat nové právní předpisy týkající se lidských práv nebo mohou vystavit stát riziku mezinárodní arbitráže, pokud tak učiní. Proto by si státy měly v rámci podmínek takových dohod zachovat prostor k provádění vhodné politiky a regulace k zajištění ochrany lidských práv, za současného zachování náležité ochrany investorů.

10. Státy jako členové multilaterálních organizací, které se zabývají otázkami obchodního charakteru, by měly:

- a) Usilovat o zajištění toho, že tyto organizace neomezí schopnost států splnit jejich povinnost chránit lidská práva, ani nebudou podnikům bránit v respektování lidských práv;
- b) Vést tyto organizace k tomu, aby v rámci své působnosti a svých možností dbaly na dodržování lidských práv podniky a aby v případě potřeby pomáhaly státům plnit jejich povinnost chránit lidská práva před porušováním ze strany podniků (například technickou podporou, navyšováním kapacit či zvyšováním povědomí);
- c) Využít těchto Zásad k podpoře rozvoje a mezinárodní spolupráce v oblasti byznysu a lidských práv.

Komentář

Sjednocení postupů je zapotřebí také na mezinárodní úrovni, zejména tam, kde se státy podílejí na činnosti mnohostranných organizací zabývajících se otázkami podnikání, jako například mezinárodní obchodní organizace a mezinárodní finanční instituce. I když se státy podílejí na činnosti těchto organizací, stále si zachovávají své mezinárodní závazky v oblasti lidských práv.

Budování kapacit a zvýšení povědomí příslušných organizací o této problematice může státům značně pomoci v plnění jejich povinnosti ochrany lidských práv, například umožněním sdílení poznatků o výzvěch a příkladech dobré praxe, což navíc povede ke sjednocení přístupů.

Společné postupy na půdě multilaterálních organizací mohou státům pomoci zlepšit oblast lidských práv v podnikání, tyto změny by se však měly dít především podporou zaostávajících zemí. Významnou roli může hrát i spolupráce států, organizací a dalších zainteresovaných stran.

Tyto Zásady mohou sloužit jako měřítko úrovně ochrany, a dále jako užitečný základ pro vytváření společného pozitivního působení na tuto oblast, které zohledňuje role a postavení všech zainteresovaných stran.

II. Odpovědnost podniků za respektování lidských práv

A. Základní zásady

11. Podniky by měly respektovat lidská práva. Měly by se tedy vyvarovat porušování lidských práv a dochází-li v souvislosti s nimi k nepříznivému vlivu na lidská práva, měly by se jím zabývat.

Komentář

Odpovědnost za respektování lidských práv je celosvětovou normou očekávaného jednání u všech podniků bez ohledu na to, kde vykonávají svou činnost. Existuje nezávisle na schopnostech nebo ochotě států plnit své vlastní závazky v oblasti lidských práv a tyto závazky nijak nesnižuje. Existuje souběžně s vnitrostátními zákony a regulacemi na ochranu lidských práv a je s nimi v souladu.

Řešení nepříznivých dopadů na lidská práva vyžaduje přijetí vhodných opatření pro jejich prevenci a zmírňování, a případně i pro jejich napravování.

Podniky mohou přijmout další závazky či realizovat další aktivity a cílem lidská práva podporovat a šířit, tyto postupy mohou přispět k větší dostupnosti lidských práv. Nevyvažují však případné selhání podnikatele dbát na lidská práva při obchodní činnosti.

Podniky by se měly vyhnout jakémukoliv jednání, které by narušilo schopnost států plnit své vlastní závazky v oblasti lidských práv, včetně činností, které by oslabovaly integritu soudní moci.

12. Odpovědnost podniků za respektování lidských práv se vztahuje na mezinárodně uznávaná lidská práva – tím jsou míněna přinejmenším práva, která jsou zakotvena v Mezinárodní listině lidských práv, a dále principy týkající se základních práv zakotvené Deklarací Mezinárodní organizace práce o základních principech a právech v práci.

Komentář

Vzhledem k tomu, že obchodní korporace mohou mít svým působením dopad na prakticky celé spektrum mezinárodně uznávaných lidských práv, jsou zodpovědné za dodržování všech těchto práv. V praxi se míra vlivu na lidská práva liší vzhledem k odlišným odvětvím a okolnostem, některým je proto třeba věnovat zvýšenou pozornost. Vzhledem k tomu, že situace se může vyvíjet, pravidelnému přezkumu měl podléhat vliv na veškerá lidská práva.

Stěžejní výčet základních mezinárodně uznávaných lidských práv je obsažen v Mezinárodní listině lidských práv (tvořené Všeobecnou deklarací lidských práv a hlavními nástroji, skrz něž byla kodifikována: Meziná-

rodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech), ve spojení se zásadami týkajícími se základních práv v osmi stěžejních úmluvách Mezinárodní organizace práce, jak je uvedeno v Deklaraci Mezinárodní organizace práce o základních principech a právech v práci. To jsou měřítko, podle nichž jiné subjekty posuzují dopady působení podniků na lidská práva. Odpovědnost podniků za respektování lidských práv je oddělená od otázek právní odpovědnosti a jejího vymáhání, které zůstávají z velké části v rukou vnitrostátního práva dané jurisdikce.

V závislosti na okolnostech bude vhodné, aby podniky zvážily vyšší standard. Například věnovat vyšší pozornost právům osob náležejících ke specifické skupině v případě, že by u této skupiny hrozil nepříznivý vliv na lidská práva. V této souvislosti vytvořila Organizace spojených národů nástroje zdůrazňující práva domorodého obyvatelstva, žen, národnostních či etnických menšin, náboženských či jazykových menšin, dětí, osob se zdravotním postižením a migrujících pracovníků a jejich rodinných příslušníků. V případě ozbrojeného konfliktu by podniky měly též dbát na standardy mezinárodního humanitárního práva.

13. Odpovědnost za respektování lidských práv požaduje, aby podniky:

- a) Zabránilo vyvolání nepříznivého dopadu na lidská práva nebo přispění k tomuto dopadu svými aktivitami, a v případě, že k takovému dopadu dojde, jej účinně řešily;
- b) Dbaly na předcházení nebo zmírňování nepříznivých dopadů na lidská práva, které jsou přímo spojeny s jejich činnostmi, produkty nebo poskytovanými službami, i když samy podniky k těmto dopadům nepřispěly.

Komentář

Podniky mohou být spojeny s porušováním lidských práv buď prostřednictvím svých vlastních činností, nebo prostřednictvím obchodních vztahů s jinými subjekty. Zásada 19 dále rozpracovává, jak by podniky měly tyto situace řešit. Pro účely těchto Zásad se „činnostmi“ podniků rozumí aktivní jednání i opomenutí; „obchodními vztahy“ se rozumí vztahy s obchodními partnery, subjekty v jejich dodavatelském řetězci a s jinými státními či nestátními subjekty, které jsou přímo spojeny s podnikatelskými činnostmi, produkty nebo poskytovanými službami podniku.

14. Odpovědnost za respektování lidských práv se vztahuje na všechny podniky bez ohledu na jejich velikost, odvětví, prostředí, ve kterém působí, vlastnictví a strukturu. Nicméně rozsah a obsah prostředků, jejichž prostřednictvím podniky tuto odpovědnost plní, se může lišit v závislosti na těchto faktorech a na závažnosti nepříznivých dopadů jednání podniku na lidská práva.

Komentář

Prostředky, jejichž prostřednictvím podniky plní svou odpovědnost za respektování lidských práv, budou mimo jiné úměrné jejich velikosti. Malé a střední podniky mohou disponovat menší kapacitou a mít méně formální procesy a struktury řízení než velké společnosti, čemuž bude odpovídat podoba politik a procesů v rámci těchto spíše menších korporací. Některé malé a střední podniky mohou však i tak způsobit rozsáhlý lidskoprávní dopad, což bude vyžadovat odpovídající opatření nezávisle na jejich velikosti. Závažnost dopadů bude posuzována dle závažnosti a rozsahu škod, jakož i toho, do jaké míry jsou škody nenapravitelné. Prostředky, díky nimž podnik plní svou odpovědnost za respektování lidských práv, se budou také lišit v závislosti na tom, zda jde o jednotlivý podnik, nebo součást podnikatelského seskupení. Nicméně odpovědnost za respektování lidských práv se v konečném důsledku vztahuje na všechny podniky stejně.

15. Podniky by měly, za účelem splnění své povinnosti respektovat lidská práva, stanovit politiky a procesy odpovídající jejich velikosti a prostředí, v němž působí, včetně:

- a) Vnitřního závazku plnit svou odpovědnost za respektování lidských práv;

- b) Procesů vnitřní kontroly a lidskoprávní due diligence, sloužících k identifikaci a zmírnění dopadů podniku na lidská práva či k jejich předcházení, a ke stanovení odpovědnosti za řešení těchto dopadů;
- c) Procesů umožňujících nápravu jakýchkoli nepříznivých dopadů na lidská práva, které podnik může způsobit nebo ke kterým přispívá.

Komentář

Podniky si mají být vědomy své odpovědnosti respektovat lidská práva, a musejí také ukázat, že jsou si jí vědomy. To nemohou, pokud nemají stanovené určité postupy a procesy. Zásady 16 až 24 toto nadále rozpracovávají.

B. Provozní zásady

Vnitřní závazky

16. Základem pro zajištění respektu podniku k lidským právům by mělo být veřejné vyjádření připravenosti dostat své odpovědnosti, a to prostřednictvím veřejného závazku. Tento závazek by měl:

- a) být schválen na nejvyšší úrovni vedení podniku;
- b) být postaven na informacích získaných z příslušných interních nebo externích odborných zdrojů;
- c) sdělovat, co očekává v oblasti lidských práv od zaměstnanců, obchodních partnerů a dalších zainteresovaných stran přímo souvisejících s činnostmi, výrobky nebo službami poskytovanými podnikem;
- d) být veřejně dostupný a být sdělen interně a externě všem zaměstnancům, obchodním partnerům a dalším zainteresovaným stranám;
- e) být zapracován do vnitřních politik a do provozních postupů v rámci celého podniku.

Komentář

Pojem „závazek“ je zde užit v obecném smyslu pro popis jakéhokoli nástroje, který podnik zvolí, aby se veřejně přihlásil ke své odpovědnosti, cílům a očekáváním.

Míra odbornosti požadovaná k zajištění toho, aby závazek bylo dostatečně erudovaný, se bude lišit v závislosti na komplexnosti činností daného podniku. Požadovaná míra odbornosti může být dosažena různými způsoby, od důvěryhodných online či zdrojů, přes odbornou literaturu po konzultace s experty.

Závazek by měl být veřejně k dispozici. Mělo by být aktivně sdělováno subjektům, se kterými je podnik ve smluvních vztazích, dále těm, kteří jsou přímo spojeni s jeho činností (což může zahrnovat například bezpečnostní složky státu), investorům, a v případě činností s významným lidskoprávním rizikem také potenciálně dotčeným subjektům.

Interní projednávání závazku a s ním spojených politik a procedur by mělo dát jasně najevo, kdo je odpovědný za jeho dodržování a jaké jsou systémy jeho realizace, a mělo by být provázeno nezbytnou přípravou zaměstnanců na příslušných pozicích.

Stejně jako by státy měly směřovat k souladu svých politik, i podniky by měly dbát na soulad mezi jejich povinnostmi dodržovat lidská práva a politikami a procedurami, kterými se řídí jejich obchodní činnosti a vztahy. To se týká například politik, které stanovují finanční a další výkonnostní stimuly pro zaměstnance, postupy při získávání zakázek či lobbying v oblasti související s lidskými právy.

Výše jmenovanými a dalšími vhodnými prostředky by mělo být zajištěno uplatňování tohoto prohlášení od vrcholných vedoucích pozic napříč všemi funkcemi, které by jinak mohly být vykonávány bez znalosti lidskoprávních závazků nebo bez ohledu na ně.

Lidskoprávní due diligence

17. Za účelem zjištění, předcházení, řešení a možného vyvození odpovědnosti za nepříznivý dopad na lidská práva by podniky měly provádět lidskoprávní due diligence. Tento proces by měl zahrnovat posouzení reálných i potenciálních dopadů na lidská práva, postup navazující toto posouzení, vyhodnocování zpětné vazby a informování o řešení nepříznivých dopadů.
Lidskoprávní due diligence:

- a) By se měla vztahovat na nepříznivé dopady na lidská práva, které podnik může způsobit nebo k nim může přispět prostřednictvím své vlastní činnosti, nebo které mohou být prostřednictvím jeho obchodních vztahů přímo spojené s jeho činnostmi, výrobky nebo službami;
- b) Se bude lišit ve své složitosti podle velikosti podniku, rizika vážných dopadů na lidská práva a povahy a prostředí, ve kterém podnik vykonává činnost;
- c) Musí být nepřetržitá a musí zohledňovat, že rizika v oblasti lidských práv se mohou v průběhu času měnit společně se změnami činností a povahy podniku.

Komentář

Tato zásada definuje parametry pro lidskoprávní due diligence, zatímco zásady 18 až 21 rozvíjí její nezbytné součásti.

Riziky v oblasti lidských práv se rozumí případné nepříznivé dopady činnosti podniku na lidská práva. Potenciální dopady by měly být řešeny jejich předcházením nebo zmírněním, zatímco skutečné (již nastalé) dopady by měly být předmětem nápravy (zásada 22).

Lidskoprávní due diligence může být zahrnuta do širších podnikových systémů pro řízení rizik, musí však být přihlédnuto k tomu, že nejde pouze o identifikaci a řízení rizik pro samotnou společnost, ale také o rizika pro držitele práv.

Lidskoprávní due diligence by měla proběhnout v co nejrannější fázi rozvoje nové činnosti či nového vztahu, a to vzhledem k tomu, že rizika v oblasti lidských práv se mohou zvýšit nebo být naopak zmírněna již ve fázi přípravy smluv nebo jiných dohod a též mohou na podnik přecházet prostřednictvím fúzí či akvizic.

V případě, že má podnik ve svém dodavatelském řetězci velký počet subjektů, může být nepřiměřeně obtížné vykonávat lidskoprávní due diligence v celém tomto řetězci. Pokud tomu tak je, podniky by měly identifikovat určité oblasti, kde je riziko nepříznivých dopadů na lidská práva nejvýznamnější, ať už je to kvůli podmínkám činností určitých dodavatelů nebo klientů, povaze jejich činnosti, výrobků nebo služeb, nebo kvůli jiným aspektům, a tyto oblasti prioritizovat.

Pokud podnik přispívá k nepříznivým dopadům na lidská práva, které jsou způsobeny jiným subjektem, nebo se zdá, že tak činí, mohou vyvstat otázky spoluzavinění. Spoluzavinění je zde chápáno jak v právním, tak v mimoprávním slova smyslu. V mimoprávním slova smyslu jde o situace, kdy může být podnik vnímán jako „spoluviník“ například proto, že má z porušení práv prospěch.

Právní význam spočívá v tom, že mnohé jurisdikce součinnost při páčání trestné činnosti postihují, a část států umožňuje vyvodit trestněprávní odpovědnost dané právnické osoby. I občanskoprávní odpovědnost se může zakládat na přispění ke způsobené újmě, ačkoli se žaloby nemusí nutně opírat o porušení lidských práv. Podle mezinárodně uznávaných principů trestního práva se za napomáhání a

navádění k trestné činnosti považuje i poskytování praktické pomoci či podněcování, které má na spáchání trestného činu významný vliv.

Provádění vhodné lidskoprávní due diligence může podnikům pomoci s obranou proti vznášeným nárokům, a to tím, že podniky budou moci prokázat, že podnikly všechny náležité kroky k tomu, aby k porušování lidských práv nedošlo. Podniky by však neměly spoléhat na to, že pouhým dodržováním náležité úrovně due diligence se automaticky a plně zprostí jakékoli odpovědnosti za způsobení či přispění k porušení lidských práv.

18. Za účelem vyhodnocení rizik v oblasti lidských práv by podniky měly identifikovat a posoudit veškeré skutečné nebo potenciální nepříznivé dopady na lidská práva, do kterých by mohly být zapojeny buď prostřednictvím svých vlastních činností, nebo v důsledku svých obchodních vztahů. Tento proces by měl:

- a) využívat odborné informace získané z interních nebo externích zdrojů v oblasti lidských práv;
- b) zahrnovat smysluplná jednání s potenciálně dotčenými skupinami a dalšími zainteresovanými subjekty v takové míře, která odpovídá velikosti podniku, povaze a podmínkách jeho činnosti.

Komentář

První krok v provádění lidskoprávní due diligence je identifikace a posouzení skutečných a potenciálních nepříznivých dopadů na lidská práva, do nichž by podniky mohly být zapojeny. Účelem těchto postupů je porozumění specifickému dopadu na specifické skupiny lidí v daném kontextu. To obvykle zahrnuje posouzení lidskoprávních otázek před započítáním plánované obchodní operace (je-li to možné), identifikace potenciálně zasažených osob, rešerši příslušných norem a otázek v oblasti lidských práv a vyhodnocení jednotlivých scénářů, jak by plánované aktivity a s nimi související obchodní vztahy mohly lidská práva ovlivnit. V tomto procesu by podniky měly věnovat zvláštní pozornost jakémukoli dopadu na lidská práva zranitelných či marginalizovaných jednotlivců či skupin, a mít na zřeteli odlišná rizika, jimž čelí ženy a muži.

Procesy posuzující dopady na lidská práva mohou být začleněny do jiných již existujících procesů, jako například hodnocení rizik nebo posuzování sociálních dopadů a dopadů na životní prostředí, měly by však jako svá referenční kritéria zahrnovat všechna mezinárodně uznávaná lidská práva, protože podniky mohou mít potenciálně dopad na prakticky každé z těchto práv.

Vzhledem k tomu, že problematické situace v oblasti lidských práv se mohou rychle měnit, posuzování dopadu na lidská práva by mělo být prováděno v pravidelných intervalech. Před započítáním nové aktivity nebo nového obchodního vztahu, před zásadním rozhodnutím či změnou v obchodních činnostech (např. vstup na trh, spuštění nového produktu, změna politiky či další rozsáhlejší změny v podnikání), dále jako reakce na změnu podnikatelského prostředí a vedle toho průběžně po dobu trvání dané aktivity či obchodního vztahu.

Aby byly podniky schopny přesně posoudit své dopady na lidská práva, měly by se snažit porozumět obavám potenciálně dotčených zainteresovaných subjektů tím, že s nimi budou přímo jednat, a to takovým způsobem, který bude vhodný vzhledem k jazykovým a jiným potenciálním překážkám, jež by mohly bránit účinné participaci těchto osob. V situacích, kdy takové jednání není možné, by měly podniky zvážit rozumné alternativy, jako je například jednání s důvěryhodnými nezávislými odborníky včetně obhájců lidských práv a dalšími zástupci občanské společnosti.

Posouzení dopadů na lidská práva slouží jako zdroj informací pro následné kroky v procesu lidskoprávní due diligence.

19. Podniky by za účelem předcházení nepříznivým dopadům na lidská práva nebo jejich zmírnění měly začlenit poznatky získané při posuzování dopadů do všech příslušných vnitropodnikových procesů a přijmout na základě těchto poznatků vhodná opatření.

- a) Účinné využití získaných poznatků vyžaduje, aby:
 - (i) Odpovědnost za řešení těchto dopadů dopadala na vhodnou úroveň řízení, a aby byla spojena s vhodnou funkcí v rámci podniku;
 - (ii) Vnitřní rozhodování, přidělování prostředků z rozpočtu a vnitřní kontrola umožňovaly na tyto dopady účinně reagovat.
- b) Příslušná opatření se budou lišit v závislosti na tom:
 - (i) Zda je podnik původcem nepříznivého dopadu nebo k němu přispívá či zda v něm hraje roli pouze proto, že dopad je skrze obchodní vztahy spojen s jeho činností, výrobky a službami;
 - (ii) Jaký vliv může mít podnik na řešení nepříznivého dopadu.

Komentář

Začlenění konkrétních poznatků z posuzování dopadů na lidská práva v rámci celého podniku může být účinné pouze tehdy, pokud se závazky v oblasti lidských práv promítají do všech činností. Jen tak mohou být ony poznatky správně pochopeny, zváženy a promítnuty do následného jednání.

Při posuzování dopadů na lidská práva by měly podniky hledat jak skutečné, tak potenciální nepříznivé dopady. Potenciálním dopadům by se mělo předcházet nebo by se měly zmírňovat prostřednictvím horizontální integrace poznatků v celém podniku, zatímco reálné dopady (již nastalé) by měly být předmětem nápravy (zásada 22).

Pokud podnik způsobí nepříznivý dopad na lidská práva nebo by takový dopad způsobit mohl, měl by podniknout nezbytné kroky, aby tomuto dopadu zamezil, nebo aby jej odstranil.

Pokud podnik vyvolává nepříznivý dopad na lidská práva nebo by k takovému dopadu mohl přispět, měly by podniknout veškeré kroky k odstranění tohoto dopadu nebo k jeho předejití. Vedle toho by měl využít svého vlivu ke zmírnění dopadů, které se odstranit nepodařilo. Pokud má podnik možnost vyvolat změnu nevhodného chování subjektu, který tento nepříznivý dopad způsobil, má se za to, že má dostatečný vliv k odstranění nepříznivých dopadů na lidská práva.

Pokud podnik k nepříznivému dopadu na lidská práva nepřispěl, nicméně je tento dopad přímo spojen s jeho činnostmi, výrobky nebo službami v souvislosti s jeho obchodními vztahy s jiným subjektem, je situace složitější. Mezi faktory, které budou hrát roli ve stanovení vhodných opatření v takových situacích, figuruje vliv podniku na dotčené subjekty, to, jak důležitý je jejich vztah k podniku, závažnost porušování a to, a zda by ukončení vztahu s daným subjektem samo o sobě mělo reálný dopad na lidská práva.

Čím komplexnější je daná situace a čím silnější je její možná dopad na lidská práva, tím spíše by měl podnik využít a aplikovat rady nezávislých odborníků v otázce reakce společnosti na onu situaci.

Pokud má podnik dostatečný vliv, aby mohl předejít nepříznivým dopadům nebo je zmírnit, měl by jej využít. A pokud takový vliv nemá, mohou existovat způsoby, jak ho zvýšit. Vliv může být posílen například nabídkou podpory subjektu, s nímž má podnik vztah, či spoluprací s jinými subjekty.

Mohou se vyskytnout situace, kdy podnik nemá dostatečný vliv, aby mohl předejít nepříznivým dopadům nebo je zmírnit a není schopen svůj vliv zvýšit. V takových případech by měl podnik zvážit ukončení obchodního vztahu, měl by však zhodnotit, zda samotné ukončení vztahu nebude mít samo o sobě nepříznivý dopad na lidská práva.

Pokud je vztah pro podnik „zásadní“, jeho ukončení vyvolává další výzvy. Vztah by mohl být považován za zásadní, pokud poskytuje výrobek nebo službu, které jsou pro činnost podniku nezbytné a pro které neexistují přiměřené alternativní zdroje. V takovém případě je též nutné brát v potaz závažnost nepříznivého dopadu na lidská práva: čím závažnější dopad, tím kratší dobu by měl podnik čekat na potřebné změny, než rozhodne o ukončení vztahu. V každém případě, pokud porušování trvá a podnik setrvává v onom vztahu, měl by být schopen dát najevo své vlastní trvalé úsilí o zmírnění dopadů a měl by být připraven přijmout jakékoli následky pokračujících vazeb – ať už jde o zhoršení pověsti, následky finanční nebo právní.

20. Podniky by měly vyhodnocovat účinnost přijatých opatření, aby se ujistily, že nepříznivé dopady na lidská práva jsou efektivně řešeny. Toto hodnocení by:

- a) Mělo být založeno na vhodných kvalitativních a kvantitativních ukazatelích;
- b) Mělo pracovat se zpětnou vazbou od interních i externích zdrojů včetně dotčených zainteresovaných subjektů.

Komentář

Sledování účinnosti postupů je nezbytné pro to, aby podnik věděl, zda jsou jeho politiky v oblasti lidských práv správně uváděny do praxe, zda účinně reagují na zjištěné dopady na lidská práva a zda tyto politiky přispívají k neustálému zlepšování postupů.

Podniky by měly věnovat zvláštní pozornost vyhodnocování efektivnosti svých reakcí vzhledem k jejich dopadu na jednotlivce či skupiny vystavené vyšší míře rizika zranitelnosti či marginalizace.

Toto hodnocení by se mělo stát součástí vnitřních kontrolních a reportovacích procesů podniku. Podniky rovněž mohou využívat nástroje, které již používají v jiných oblastech. Mezi ně patří například motivační programy, hodnocení zaměstnanců, průzkumy a audity. Pokud je to účelné, mohou být data členěna podle pohlaví. Vnitropodnikový stížnostní mechanismus je rovněž zdrojem důležité zpětné vazby, protože umožňuje získat informace o efektivitě mechanismu due diligence přímo od těch, kdo jsou přímo dotčeni (viz zásada 29).

21. Podniky by měly být připraveny veřejně sdělit, jak řeší své dopady na lidská práva, s důrazem na zodpovědnost za své jednání, zejména pokud dotčené subjekty vyjádří obavy. Podniky, jejichž činnosti nebo kontext jejich činnosti představují rizika závažných dopadů na lidská práva, by měly formálně podávat zprávy o tom, jak se s nimi vyrovnávají. Ve všech případech by informování mělo:

- a) Být realizováno formou a v intervalech odpovídajících dopadům podniku na lidská práva, a mělo by být přístupné zamýšlenému publiku;
- b) Poskytovat informace, které jsou dostatečné pro zhodnocení přiměřenosti reakcí podniku v konkrétních případech dopadu jeho činnosti na lidská práva;
- c) Dbát na to, aby nedošlo k ohrožení zainteresovaných osob ani zaměstnanců podniku, a aby nebylo ohroženo ani obchodní tajemství.

Komentář

Odpovědnost za respektování lidských práv vyžaduje, aby podniky měly stanovené postupy a procesy, jejichž prostřednictvím jednak zajistí dodržování lidských práv v praxi, a jednak ukáží veřejnosti, že se tak skutečně děje. Přihlášení se k odpovědnosti za respektování lidských práv zahrnuje komunikaci s veřejností, publikaci ukazatelů transparentnosti a odpovědnosti a jejich poskytování jednotlivcům a skupinám, kteří by mohli být dotčeni, a dalším zainteresovaným osobám, včetně například investorů.

Komunikace může mít různé formy, včetně osobního setkání, dialogu vedeného online, jednání s dotčenými zúčastněnými subjekty nebo oficiálních zpráv. Podoba oficiálních zpráv se sama o sobě vyvíjí, od tradičních výročních zpráv a zpráv o odpovědnosti/udržitelnosti k pravidelnému informování online a ke spojení finančních a nefinančních zpráv.

Oficiální zprávy ze strany podniků se očekávají v případě rizika vážných dopadů na lidská práva, ať už kvůli povaze obchodní činnosti nebo kvůli kontextu této činnosti. Zprávy by měly zahrnovat témata a ukazatele týkající se toho, jak podniky identifikují a řeší nepříznivé dopady na lidská práva. Nezávislé ověřování podávaných lidskoprávních zpráv může vylepšit jejich obsah a posílit jejich důvěryhodnost. Je také vhodné používat standardizované ukazatele pro každý specifický sektor.

Náprava

22. Když podniky zjistí, že způsobily nepříznivé dopady nebo k nim přispěly, měly by buď samy zjednat nápravu, nebo se na nápravě podílet v rámci zákonem předvídaných procesů.

Komentář

I při užití těch nejlepších politik a praktik může podnik způsobit nepříznivý dopad na lidská práva či k tomuto dopadu přispět, neboť jej nepředvídal či mu nebyl schopen předejít.

Pokud podnik takovou situaci zjistí, ať již prostřednictvím due diligence nebo jinými prostředky, respekt k lidským právům vyžaduje aktivní účast při nápravě, kterou zjedná sám nebo ve spolupráci s dalšími subjekty. Mechanismus pro stížnosti na provozní úrovni pro subjekty potenciálně ovlivněné těmito aktivitami podniku může být účinným prostředkem umožňujícím nápravu, za předpokladu splnění určitých kritérií, která jsou stanovena v zásadě 31.

V případě, že se vyskytly nepříznivé dopady, které podnik nezpůsobil ani k nim nepřispěl, ale které jsou přímo spojené s jeho činnostmi, výrobky nebo službami v souvislosti s jeho obchodními vztahy, odpovědnost za respektování lidských práv nevyžaduje, aby se podnik sám podílel na nápravě, byť tak samozřejmě učinit může.

V některých situacích, zejména v případech trestných činů, bude obvykle nutná spolupráce s justičními orgány.

Další doporučení ohledně mechanismů, jejichž prostřednictvím by měla být zjednána náprava, včetně sporných obvinění z nepříznivých dopadů na lidská práva, jsou uvedeny v kapitole III, která se týká přístupu k nápravě.

Otázky kontextu

23. Podniky by za všech okolností měly:

- a) Jednat v souladu se všemi platnými zákony a respektovat mezinárodně uznávaná lidská práva bez ohledu na to, kde provozují svou činnost;
- b) Hledat způsoby, jak dostát principům mezinárodně uznávaných lidských práv, pokud je podnik vystaven tlaku jejich porušení;
- c) Přistupovat k riziku hrubého porušování lidských práv nebo přispívání k němu jako k právně závazným požadavkům, bez ohledu na to, kde provozují svoji činnost.

Komentář

I když lidskoprávní rizika podnikání jsou v různých zemích a různých podmínkách různá, všechny podniky jsou stejně odpovědné za respektování lidských práv, bez ohledu na to, kde provozují svoji činnost. Pokud domácí podmínky znemožňují plnit tuto odpovědnost v plném rozsahu, očekává se od podniků dodržování zásad mezinárodně uznávaných lidských práv v co nejvyšší míře, která je za daných okolností možná, a také to, že budou schopny v tomto ohledu prokázat své úsilí.

Některá prostředí, jako jsou oblasti zasažené konflikty, mohou zvýšit rizika, že se podniky stanou účastníky hrubého porušování lidských práv, které je páčáno jinými subjekty (například bezpečnostními složkami). Podniky by měly toto riziko chápat jako otázku dodržování právních předpisů vzhledem k tomu, že mohou být volány k odpovědnosti na základě extrateritoriálních občanskoprávních žalob či na základě ustanovení Římského statutu Mezinárodního trestního soudu v jurisdikcích, které zajišťují trestní odpovědnost právnických osob. Kromě toho členové orgánů korporací, vedoucí pracovníci a zaměstnanci mohou podléhat osobní odpovědnosti za činy, které vedou k hrubému porušování lidských práv.

V takto složitých situacích by podniky měly dbát na to, aby situaci nezhoršovaly. Při vyhodnocování nejvhodnějšího postupu je doporučováno nejen využívat odborné znalosti a konzultace v rámci podniku, ale též jednání s nezávislými odborníky, včetně zástupců vlád, občanské společnosti, národních lidskoprávních institucí či různých mnohostranných iniciativ.

24. Pokud podnik nemá kapacity k řešení všech nepříznivých dopadů na lidská práva a musí si stanovit priority, měl by se nejprve snažit odstranit nebo zmírnit dopady, které jsou nejzávažnější, nebo kde by prodlení mohlo vést k nenapravitelným následkům.

Komentář

I když by podniky měly řešit všechny své nepříznivé dopady na lidská práva, nemusí být vždy možné věnovat se všem současně. Není-li zde zákonem stanovený postup, jak této situaci čelit, podniky by se měly nejprve věnovat těm dopadům, které jsou nejzávažnější a kde pozdní reakce může mít vliv na účinnost nápravy. Závažnost dopadů zde není absolutním pojmem, ale měla by být vždy posouzena v kontextu dalších dopadů činnosti podniku.

III. Přístup k nápravě

Základní zásada

25. Jako součást své povinnosti chránit lidská práva proti porušování ze strany podniků musí státy přijmout vhodná opatření, aby prostřednictvím soudních, správních, legislativních nebo jiných vhodných prostředků zajistily, že pokud se takové porušení objeví na jejich území a/nebo v rámci jejich jurisdikce, budou mít dotčené subjekty přístup k účinné nápravě.

Komentář

Pokud státy v případě, kdy dojde k porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním, nepřikročí k patřičnému vyšetření, potrestání a zjednání nápravy, může být státní ochrana lidských práv vnímány jako nedostatečná či dokonce bezobsažná.

Přístup k účinné nápravě má procesní i hmotněprávní aspekty. Prostředky nápravy zprostředkované pomocí mechanismu pro stížnosti, který je v této části popisován, mohou mít mnoho podob. Jejich společným cílem je v obecné rovině vynahradit či kompenzovat jakékoli poškození lidských

práv, ke kterému došlo. Náprava může být učiněna prostřednictvím omluvy, odškodnění, rehabilitace, finančního nebo nefinančního vyrovnání a represivních sankcí (ať už jde o sankce trestní nebo správní, jako jsou pokuty) i předcházením další újmy například prostřednictvím soudního zákazu určitého jednání či záruky, že se situace nebude opakovat. Procesy pro poskytování náprav musí být nestranné a musí být chráněny před korupcí a před politickými nebo jinými pokusy o ovlivnění výsledku.

Pro účel těchto Zásad je jako důvod ke stížnosti brána jednotlivcem či skupinou pocítovaná nespravedlnost, zakládající se na porušení práva, smlouvy, výslovného či implicitního slibu, zvyklostí nebo obecných zásad slušného jednání. Pojem stížnostního mechanismu pak označuje jakýkoli standardizovaný státní i nestátní, soudní i mimosoudní proces, prostřednictvím něhož může být stížnost na zásah do lidských práv řešena a prostřednictvím něhož je možné domoci se nápravy.

Státní stížnostní mechanismy mohou být zajišťovány úřady nebo jinými orgány státu nebo nezávislým subjektem na základě zákona nebo ústavy. Mohou být soudní nebo mimosoudní. V některých případech požadují nápravu přímo poškození, v jiných ji za ně vymáhá prostředník. Mezi příklady patří soudy (trestní i občanskoprávní), pracovní tribunály, národní lidskoprávní instituce, národní kontaktní místa dle Směrnice OECD pro nadnárodní podniky, instituce ombudsmanského typu, případně vládní dozorné a kontrolní orgány.

K zajištění přístupu k prostředkům nápravy v případě porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním je nutné, aby státy napomáhaly vytvářet obecné povědomí, pokud jde o tyto mechanismy, usnadňovaly přístup k nim a poskytovaly podporu (finanční či odbornou) k tomu potřebnou.

Státní soudní a mimosoudní stížnostní mechanismy by měly poskytovat základy pro širší nápravný systém. V takovém systému mohou stížnostní mechanismy na úrovni podniků poskytovat včasnou pomoc a řešení. Státní mechanismy a mechanismy na úrovni podniků mohou být doplněny nebo vylepšeny mechanismy společných iniciativ i mezinárodních a regionálních stížnostních mechanismů pro lidská práva.

Další pokyny ohledně těchto mechanismů jsou uvedeny v Zásadách 26 až 31.

B. Zásady fungování

Státní soudní mechanismy

26. Státy by měly učinit vhodné kroky pro zajištění účinnosti vnitrostátních soudních mechanismů při řešení porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním, včetně způsobů, jak odstranit právní, praktické a jiné překážky, které by mohly vést k odepření přístupu k nápravě.

Komentář

Účinné soudní mechanismy jsou základem k zajištění přístupu k nápravě. Jejich schopnost řešit porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním závisí na nestrannosti, integritě a schopnosti zajistit spravedlivý proces.

Státy by měly dbát na to, aby nedocházelo k vytváření překážek v přístupu k soudu v případech, kdy je soudní proces nezbytnou součástí dosažení nápravy nebo kdy jsou jiné možnosti nápravy nedostupné. Měly by také zajistit, že poskytování spravedlnosti nebrání korupce, že soudy jsou nezávislé na hospodářských nebo politických tlacích ze strany státních a obchodních subjektů a že není bráněno oprávněným a pokojným aktivitám obránců lidských práv.

- Právní překážky, které mohou bránit v řešení případů porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním, mohou vznikat například:
- Když způsob, jakým je občanskoprávní a trestněprávní odpovědnost rozložena v rámci podnikatelských seskupení, usnadňuje vyhýbání se přiměřené odpovědnosti;
- Když je žalobcům odepřena spravedlnost v hostitelském státě a nemohou se obrátit na soud v domovském státě, a to bez ohledu na podstatu nároku;
- Když jsou určité skupiny, jako třeba původní obyvatelstvo či migranti, vyloučeny přístupu ke stejné úrovni právní ochrany jejich lidských práv, která se vztahuje na širší populaci.

Praktické a procesní překážky pro přístup k soudní nápravě mohou vzniknout například, když:

- Náklady na vznesení nároků jsou vyšší než by bylo přiměřené k odrazení od nedůvodných žalob, nebo nemohou být sníženy na únosnou úroveň prostřednictvím podpory od státu, tržního mechanismu (jako je pojištění pro případ soudních sporů a struktura poplatků za právní služby) nebo jinými způsoby;
- Poškození mají obtíže zajistit si právní zastoupení z důvodu nedostatečných zdrojů nebo z důvodu absence pobídek pro právníky, aby poškozenému v této oblasti poskytli radu;
- Neexistují adekvátní možnosti pro sloučení nároků nebo spojení řízení (jako skupinové žaloby nebo jiné hromadné procesy), což jednotlivým poškozeným brání v dosažení účinné nápravy;
- Orgánu veřejné žaloby chybí odpovídající zdroje, odbornost a podpora, aby mohl plnit závazky státu vyšetřit zapojení podniků a jednotlivců do trestných činů proti lidským právům.

Mnohé tyto překážky vznikají nebo jsou prohlubovány v důsledku běžně se vyskytujících nerovností mezi stranami těchto sporů, jako například jejich finančních zdrojů, přístupu k informacím a odbornosti. Příslušníci zvláště zranitelných nebo marginalizovaných skupin navíc často musí čelit kulturním, sociálním, fyzickým i finančním překážkám, kterým jim brání v přístupu k mechanismům ochrany, k jejich užití a k čerpání výhod, které přinášejí. Tyto překážky jsou vytvářeny jak aktivní diskriminací, tak nezamýšlenými důsledky nastavení systému fungování soudní ochrany. Zvláštní pozornost by měla být věnována právům a specifickým potřebám skupin nebo populací v každé fázi procesu zjednávání nápravy: při přístupu k ní, jejím projednávání i sdělování výstupů.

Státní mimosoudní stížnostní mechanismy

27. Státy by měly společně se soudními stížnostními mechanismy zajistit i možnost využít účinné a vhodné mechanismy mimosoudní, které budou tvořit složku komplexního státního systému pro řešení porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním.

Komentář

Správní, legislativní nebo jiné mimosoudní mechanismy hrají podstatnou roli jako doplněk mechanismů soudních. I když jsou soudní systémy účinné a dobře materiálně zajištěné, nemohou na sobě nést břímě řešení všech údajných porušení; náprava soudní cestou není vyžadována vždy a ani není vždy přístupem upřednostňovaným všemi poškozenými.

Nedostatky v zajišťování nápravy v případě porušování lidských práv v souvislosti s podnikáním mohou být odstraněny rozšířením mandátů existujících mimosoudních mechanismů nebo přidáním mechanismů nových, je-li to vhodné. Tyto mechanismy mohou spočívat v mediaci, autoritativním rozhodnutí věci nebo

mohou využívat jiné procesy vhodné pro danou kulturu a použitelné v dané právní oblasti – nebo mohou zahrnout kombinaci těchto přístupů – v závislosti na příslušných otázkách, veřejném zájmu a potenciálních potřebách stran. Pro zajištění jejich účinnosti by měly splňovat kritéria stanovená v zásadě 31.

Národní instituce pro lidská práva mají v tomto ohledu zvláště důležitou roli.

Stejně jako v případě soudních mechanismů by měly státy vždy zvážit způsoby řešení jakýchkoli nepochopitelných mezi stranami ve vztahu k nárokům v oblasti byznysu a lidských práv a další překážky pro jejich dosažení, jimž jsou vystaveni jednotlivci či skupiny, kteří mohou čelit zvýšenému riziku zranitelnosti nebo marginalizace.

Nestátní stížnostní mechanismy

28. Státy by měly zvážit, jak podpořit přístup k účinným nestátním stížnostním mechanismům, zabývajícím se porušováním lidských práv v souvislosti s podnikáním.

Komentář

Jedna skupina nestátních stížnostních mechanismů zahrnuje ty, které jsou spravovány samotným podnikem nebo jinými zainteresovanými subjekty, průmyslovým sdružením nebo mnohostrannou skupinou. Tyto mechanismy jsou sice nesoudní, ale mohou využívat rozhodovací procesy, procesy založené na dialogu a jiné procesy vhodné pro danou společnost, za předpokladu, že aplikují lidská práva. Tyto mechanismy mohou nabízet řadu výhod, jako je rychlost řízení a nápravy, snížené náklady nebo mezinárodní dosah.

Další skupina se skládá z regionálních a mezinárodních orgánů pro lidská práva.

Ty se potýkají nejčastěji s údajnými porušeními závazků samotných států respektovat lidská práva. Nicméně některé se také zabývaly neschopností státu plnit svoji povinnost zajistit ochranu proti porušování lidských práv podniky.

Státy tedy mohou vedle poskytování vlastních mechanismů pomáhat též zvyšováním povědomí o těchto nestátních nástrojích, či napomáháním v přístupu k těmto nástrojům.

29. Za účelem včasného řešení stížností a jejich bezprostřední nápravy by podniky měly vytvořit účinné stížnostní mechanismy určené jednotlivcům a komunitám, kteří by mohli být nepříznivě ovlivněni. Podniky se také mohou připojit k již existujícím mechanismům.

Komentář

Stížnostní mechanismy na vnitropodnikové úrovni jsou bezprostředně přístupné jednotlivcům či komunitám, kteří by mohli být podnikem nepříznivě ovlivněni. Jsou obvykle spravovány podniky samotnými nebo ve spolupráci s dalšími, včetně příslušných zainteresovaných osob. Do zajišťování nápravy lze též zapojit oboustranně přijatelné externí odborníky či orgány. Využití těchto mechanismů by nemělo být podmíněno předchozími pokusy o řešení jinou cestou. Jejich výhodou je přímé zapojení podniku do procesu hodnocení dopadu a hledání nápravy.

Vnitropodnikové stížnostní mechanismy plní v kontextu podnikatelského respektu k lidským právům dvě základní funkce.

- Zaprvé přispívají k rozpoznání nepříznivých dopadů na lidská práva, což je součástí náležité péče podniku o lidská práva. Tohoto cíle je dosaženo tím, že osoby, které byly přímo ovlivněny činností

mi podniku, mají možnost vyjádřit své obavy, pokud se domnívají, že jsou nebo budou nepříznivě ovlivněny. Analyzováním vzorců opakujících se ve stížnostech mohou podniky také identifikovat systémové problémy a přizpůsobit tomu své postupy.

- Z druhých tyto mechanismy umožňují, aby byly křivdy řešeny, jakmile jsou odhaleny, a aby byly nepříznivé dopady brzo napraveny přímo podnikem, a tím se předcházelo dalším újmám a stupňování těchto křivd.

Takové mechanismy nemusí řešit pouze již vzniklé újmy na lidských právech, mechanismus by měl cílit na rozpoznání důvodných obav osob, že budou nepříznivě zasaženy. Neboť pokud se podnik s těmito obavami nevyrovná co nejdříve, mohou s postupem času přerůst ve vážné spory a ve skutečné případy porušování lidských práv.

Vnitropodnikové mechanismy pro stížnosti by měly dodržovat určitá kritéria, aby byla zajištěna jejich praktická účinnost (zásada 31). Tato kritéria mohou být naplněna různými formami mechanismů v závislosti na rozsahu, zdrojích, odvětví, podnikové kultuře a dalších faktorech.

Mechanismy pro stížnosti na vnitropodnikové úrovni mohou být důležitým doplňkem k většímu zapojení zúčastněných subjektů a ke kolektivnímu procesu vyjednávání, které však nemohou nahradit. Neměly by oslabovat roli legitimních odborových organizací v řešení pracovních sporů, ani by neměly vést k omezení přístupu k soudním nebo dalším mimosoudním mechanismům pro stížnosti.

30. Společné iniciativy (například odvětvové nebo iniciativy složené z více zainteresovaných osob), které vycházejí z respektu lidskoprávních principů, by měly dbát na to, že efektivní stížnostní mechanismy jsou dostupné.

Komentář

Normy týkající se lidských práv jsou čím dál více zohledňovány v závazcích, ke kterým se hlásí průmyslové svazy, mnohostranné iniciativy a další platformy spolupráce, a to prostřednictvím kodexů chování, výkonnostních standardů, rámcových světových dohod mezi odbory a nadnárodními podniky a dalších podobných nástrojů.

Takovéto iniciativy by měly zajistit dostupnost účinných mechanismů, jejichž prostřednictvím by dotčené strany nebo jejich oprávnění zástupci mohli vyjádřit obavy, jestliže se domnívají, že se příslušným závazkům nedostalo. Pokud by tyto mechanismy neexistovaly, důvěryhodnost takových iniciativ by mohla být ohrožena. Mechanismy mohou být dostupné na úrovni jednotlivých subjektů účastnících se spolupráce, na úrovni samotné iniciativy či na obou těchto úrovních. Tyto mechanismy by měly zabezpečit odpovědnost a pomoci při zajištění včasných prostředků nápravy.

Kritéria účinnosti mimosoudních stížnostních mechanismů

31. Aby byla zajištěna jejich efektivita, státní i nestátní mimosoudní mechanismy pro stížnosti by měly být:

- a) legitimní: Měly by vzbuzovat důvěru v zainteresovaných osobách, jimž jsou určeny, a měla by zde existovat odpovědnost za spravedlivý proces;
- b) dostupné: Měly by být známé všem adresátům, pro které jsou zamýšlené, a zabezpečit pomoc těm, kteří by mohli čelit zvláštním překážkám v přístupu;
- c) předvídatelné: Měly by zabezpečit jasný a předem známý proces s daným časovým rámcem pro každou fázi, a dále by měly jasně informovat o dostupných typech procesů, o možných výsledcích a způsobů kontroly jejich výkonu;

- d) nestranné: Měly by zajistit, že poškozené strany mají přiměřený přístup ke zdrojům informací, rad a odborných znalostí, které potřebují k zapojení se do procesu stížnosti za podmínek, které jsou spravedlivé, že jsou dostatečně informovány a je s nimi jednáno uctivě;
- e) transparentní: Měly by informovat strany o průběhu vyřizování stížnosti a poskytovat dostatečné informace o výkonnosti mechanismu v zájmu budování důvěry v jeho účinnost a plnění jakéhokoli dotčeného veřejného zájmu;
- f) aplikující lidská práva: Měly by zajistit, že výstupy a nápravná opatření jsou v souladu s mezinárodně uznávanými lidskými právy;
- g) zdrojem neustálého učení: Měly by existovat mechanismy, které na základě výsledků sporů identifikují nové rizikové oblasti a zabrání budoucím újmám.

Mechanismy pro stížnosti na vnitropodnikové úrovni by také měly být:

- h) založeny na zapojení a dialogu: Struktura a činnost mechanismů by měla být založena na jednání se skupinami subjektů, pro které jsou zamýšleny, dialog by se měl stát hlavním nástrojem, jak křivdy řešit a vyřešit.

Komentář

Mechanismus pro stížnosti může sloužit svému účelu pouze za předpokladu, že lidé, kterým by sloužit měl, o něm vědí, důvěřují mu a mají možnost jej využívat. Tato kritéria poskytují referenční rámec pro strukturování, revizi nebo hodnocení mimosoudních mechanismů pro stížnosti, aby bylo zajištěno, že budou v praxi účinné. Špatně navržené či provozované mechanismy pro stížnosti mohou znamenat riziko, že dojde ke hromadění pocitů křivdy mezi dotčenými zúčastněnými subjekty, pokud by daný proces ještě zesiloval jejich pocit bezmoci a nedostatku respektu.

Prvních sedm kritérií platí pro jakékoli státní nebo nestátní mechanismy, ať už jsou založeny na dialogu, nebo končí autoritativním rozsouzením. Osmé kritérium je specifické pro mechanismy na podnikové úrovni, nebo mechanismy, na nichž správě se podniky podílejí.

Termín „mechanismus pro stížnosti“ je zde užíván jako umělý termín. Sám o sobě tento termín nemusí být vždy vhodný nebo užitečný, když je používán pro konkrétní mechanismus, ale kritéria pro účinnost jsou stále stejná.

Následují komentáře ke konkrétním kritériím:

- a) zúčastněné subjekty, pro které je mechanismus zamýšlen, mu musí důvěřovat, pokud se mají rozhodnout jej využít. Důležitým faktorem v budování důvěry je zajištění, že ani jedna ze stran procesu nemůže narušit jeho spravedlivý průběh;
- b) k překážkám v přístupu může patřit nevědomost o existenci mechanismu, jazyk, gramotnost, náklady, sídlo v nedostupné lokalitě a strach z odplaty;
- c) aby bylo mechanismu důvěřováno a byl využíván, musí veřejně informovat o procesech, které nabízí. Časové rámce pro každou fázi by měly být respektovány, pokud je to možné, ale měla by být umožněna určitá flexibilita v případě, že je to potřeba;
- d) v případech sporů, kde na jedné straně stojí podnik a na druhé dotčené zúčastněné osoby, tyto zúčastněné osoby mají obvykle mnohem menší přístup k informacím a odborným zdrojům, často také postrádají finanční zdroje, aby si je mohly zaplatit. Pokud není vyrovnán tento nepoměr, může to mít za následek snížení dosažených výsledků a oslabení vnímání procesu jako spravedlivého, což bude znamenat, že dosáhnout trvalých řešení bude složitější;
- e) pravidelná jednání se stranami o průběhu vyřizování jednotlivých stížností mohou být zásadní pro zachování důvěry v proces. Transparentnost ohledně fungování mechanismu pro širší okruh subjektů prostřednictvím poskytování statistik, případových studií a detailnějších informací o nakládání s jednotlivými případy může být důležitá pro prokázání jeho legitimacy a zachování širší důvěry. Stejně tak by měla být zachována důvěrnost dialogů mezi stranami, jakož i identita účastníků, pokud je to možné;

- f) křivdy často nejsou spojovány s lidskými právy a mnoho z nich zprvu ani nezbuzuje obavy o lidská práva. Přesto je v případě, že výstupy mají důsledky pro lidská práva, třeba opatrnosti, aby byl zajištěn jejich soulad s mezinárodně uznávanými lidskoprávními standardy.
- g) pravidelná analýza četnosti, vzorců a příčin sporů může umožnit instituci spravující mechanismus identifikovat a ovlivnit postupy, procesy a praktiky, které by měly být pozměněny, aby se předešlo budoucí újmě;
- h) u mechanismu pro stížnosti na podnikové úrovni může jednání s dotčenými skupinami ohledně jeho podoby a fungování pomoci zajistit, že budou splněny jejich potřeby, že je budou v budoucnu využívat a že existuje společný zájem o zajištění jeho úspěchu. Jelikož podnik nemůže oprávněně být jak předmětem stížností, tak jednostranně určovat jejich výsledek, měly by se tyto mechanismy zaměřit na dosažení konsenzuálních řešení prostřednictvím dialogu. Pokud je zapotřebí autoritativní rozhodnutí, mělo by být poskytnuto legitimním a nezávislým mechanismem třetí strany.